

КОНЦЕНТРАЦІЯ В БАНКІВСЬКОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Огляду поточних тенденцій та перспектив концентрації у банківському секторі економіки України було присвячено черговий круглий стіл в Інституті економіки та прогнозування за сприяння ГО "Клуб банкірів" (17 березня 2016 р.) за участі представників фінансового ринку та центральних органів виконавчої влади, провідних науковців Інституту, інших вчених-економістів, фінансових експертів.

Відкриваючи засідання круглого столу, директор Інституту, академік НАН України В.Геєць зазначив, що банківська система наповнює економіку грошима. Він підкреслив, що економічного зростання в цьому році не буде і сьогодні економіка України, як ніколи, потребує банківської системи, яка б давала старт політиці економічного зростання.

У доповіді співробітника відділу грошово-кредитних відносин ІЕПр НАНУ А.Шкляра на тему "Концентрація в банківському секторі економіки України: поточні тенденції" підкреслювалося, що індекс концентрації з достатньо низьких рівнів, які були властиві банківському сектору протягом останнього десятиліття, наближається до показника середнього рівня, що відображає кризові явища та рефлектує ті зміни, що відбулися в розрізі наявної кількості банків (у результаті банківської кризи з ринку було виведено значну кількість банків (58 банків), переважно IV групи).

А.Шкляр звернув увагу на три групи установ, де розвивається концентрація (державні банки, банки I групи, системні банки). Також доповідач акцентував на тому, що хоча зараз показники концентрації перебувають на прийнятному рівні, проте їх тренд вказує на ризики формування олігополії на ринку банківських послуг у середньостроковій перспективі.

Оцінці концентрації з точки зору резидентності банківського капіталу присвятила свою доповідь співробітник ІЕПр НАНУ В.Гаркавенко. За її словами, концентрація капіталу однієї країни в банківському секторі іншої країни може призвести до домінування чи монопольного впливу на банківський сектор. В.Гаркавенко зупинилась на обмеженнях, які застосовуються до іноземного капіталу у різних країнах, і звернула увагу на проблему відсутності в Україні критеріїв прийнятного рівня ризику концентрацій за країнами та інвесторами.

В.Гаркавенко виокремила комплекс загроз залежності від російського капіталу. На її думку, в найближчій перспективі слід очікувати подальшої концентрації російського капіталу в банківському секторі України – як державного, так і приватного.

А.Дробязко, провідний науковий співробітник ДННУ "Академія фінансового управління", у своїй доповіді зупинився на тенденціях та перспективах капіталізації банків. Представивши огляд банківської ліквідності, він наголосив, що на коррахунках в НБУ та в депозитних сертифікатах НБУ обліковується 109,1 млрд грн; перші п'ять банків сконцентрували 50,7% ліквідності (з них три державні, два із західним капіталом); а чільна десятка банків сконцентрувала 71,8% ліквідності (з них три державні, шість із західним капіталом, один – із російський).

Аналізуючи концентрацію кредитів юридичним особам, А.Дробязко виявив, що перші п'ять банків сконцентрували 57,3% кредитного портфеля юридичним особам (з них один приватний український, два державні, два з російським капіталом); перші 10 банків сконцентрували 74,9% портфеля (з них два приватні українські, два державні, чотири з російським капіталом, два з західним капіталом).

Узагальнивши тенденції з концентрації пасивів банківського сектора України, А.Дробязко дійшов висновку, що кошти фізичних осіб переміщуються у державні та іноземні

банки. Доповідач згадав і про Постанову НБУ № 58, якою передбачається скорочення кількості дрібних банків, а це фактично означає відсутність рівних умов конкуренції.

У ході дискусії колишній заступник голови НБУ С.Яременко зазначив, що банківська система формується таким чином, щоб кожний банк міг застосовувати новий інструмент. У перспективі на ринку функціонуватимуть ті банки, які запропонують нові інструменти, адже наразі відбувається зміна філософії ведення банківського бізнесу. На його думку, регламент та процедури роботи комерційного банку мають бути виписані таким чином, щоб жоден сектор не ставав "однобоким" (щоб фінансова установа не ставала односекторною). С.Яременко наголосив, що сьогодні в Україні можливий лише один інструмент формування капіталу банківської системи – іноземні інвестиції.

Професор ДВНЗ "Університет банківської справи" В.Міщенко у своїй доповіді розглянув банківську концентрацію з точки зору концентрації в економічній системі. Межа концентрації банківського капіталу – це рівень розвитку економіки. Сьогодні ж існує практично деконцентрація банківського капіталу через регуляторну кризу. Загрозливим для банківської системи є той факт, що сьогодні банківський капітал не виконує жодну зі своїх функцій: капіталотворчу (у банків – збитки), захисну, функцію власності (власники банків не хочуть займатися цим бізнесом).

В.Міщенко приділив увагу й регуляторній політиці НБУ, який уже два роки проводить роботу з очищення банківського сектора. Зокрема, він наголосив на тому, що зараз "зачищається" банківське середовище для приходу іноземного капіталу. Також було зазначено, що сьогодні два основні державні банки неможливо реформувати. Тобто можливості державної участі в банківському капіталі вичерпані.

Доповідач акцентував на тому, що за два роки НБУ не вживав заходів для скорочення частки простроченої заборгованості по кредитах, через що зростають збитки, збільшується резервування за активними операціями, відбувається "вимивання" регулятивного капіталу. Він підтримав існування малих банків і критично оцінив діяльність НБУ щодо їх об'єднання.

Колішній заступник голови правління НБУ Б.Марков зазначив, що найголовніше в банківській системі – достатність капіталу, а вже потім антимонопольні заходи щодо концентрації. Він наголосив на тому, що слід звертати увагу на достатність капіталу при визначенні ефективності роботи банку (на практиці на етапі ліквідації банку 70% активів втрачено). Необхідно проводити процедуру ліквідації банку за умови падіння достатності капіталу до 2%, що сприятиме оздоровленню банківського сектора. Б.Марков підкреслив, що якщо правління і Рада НБУ нестимуть реальну відповідальність за стабільність грошової одиниці, то це забезпечить належне функціонування банківської системи. Крім того, він рекомендує застосовувати принцип адекватності щодо присутності іноземних банків у банківському секторі України.

Голова правління Агентства з рефінансування житлових кредитів С.Волков висловив думку, що очікується не консолідація дрібних банків, а їх ліквідація (йдеться про переміщення цих банків у Фонд гарантування вкладів).

У ході дискусії С.Яременко наголосив, що економіка України розвивається в рамках моделі МВФ, за якої не існує механізмів виходу з криз за катаклізмів, подібних як в Україні (коли найчастіше застосовується метод "грошового голоду"). МВФ надає стандартні рекомендації, які в нашій ситуації не діють.

Учасники круглого столу зійшлися на думці, що прояви концентрації в банківському секторі України вже мають постійний характер і супроводжуються певними загрозами. Зокрема, зростання ринкової частки державних банків для банківського сектора не є проблемною. Домінування у банківському секторі невеликої кількості банків, у т.ч. державних, порушує умови конкуренції на ринку банківських послуг і негативно впливає на можливості кредитування економіки.

Концентрація ризиків у основних сегментах діяльності банків станом на 01 березня 2016 р. пов'язана з тим, що позичальників – юридичних осіб переважно кредитують українські державні і приватні банки та банки з російським капіталом. Чільна десятка банків сконцентрувала 78,5% кредитного портфеля фізичних осіб (з них два приватних українських, два державних, один з російським капіталом, п'ять із західним капіталом), тобто цей сегмент закредитований західним банківським капіталом. Динаміка депозитів юридичних осіб засвідчила, що корпоративний бізнес зміщується до державних банків та банків із західним капіталом, а також у банки великих промислово-фінансових груп. Кошти фізичних осіб (за фактично монопольного становища в цьому сегменті Приватбанку) переміщуються у державні банки та банки із західним капіталом.

Вільний ресурс державних банків та банків з іноземним капіталом на сьогодні становить близько 70 млрд грн., на який немає платоспроможного попиту економічних суб'єктів. Існує ризик дестабілізації валютного ринку за рахунок вільних ліквідних коштів, які контролюються банками з іноземним капіталом. Очевидно, що прискорення строків капіталізації банків, зафіксоване Постановою НБУ № 58 від 04.02.2016 р., призведе до ліквідації значної кількості банків або ж їх переходу у статус фінансових компаній. У власників малих банків вибір інструментів небагатий. Їм необхідно збільшити капітал банків в умовах системної кризи, коли інші підприємства не генерують прибутків, тобто з власних накопичень протягом 2016 р. Наразі в Україні діє мораторій на розподіл чистого прибутку банків (виплата дивідендів). Цією постановою фактично відрізано шлях капіталізації банків через відкрите розміщення акцій на біржовому ринку, тому що в країні відсутній захист прав міноритарних акціонерів.

В умовах, що склалися, тенденція відпливу коштів фізичних осіб з банківської системи у січні-лютому не подолана. Має місце концентрація ресурсів у банках з державним капіталом та іноземним капіталом. Банки з українським приватним капіталом, які кредитують середній та малий бізнес, перебувають у глибокій кризі. За зазначених умов залишаються ризики нової хвилі дестабілізації банківської системи.

Ще одна загрозлива тенденція: упродовж 2014–2015 рр. відношення банківського капіталу до ВВП зменшилося з 12,6 до 5,3%, а відношення сукупних активів банків до ВВП – з 84,0 до 64,4%, що свідчить про фактичну декапіталізацію банківського сектора. Така ситуація є надзвичайно негативною для національної економіки, оскільки суттєво послаблює інвестиційний потенціал банків щодо кредитування економіки і не створює передумов для подальшого економічного розвитку.

Основними напрямками підвищення рівня капіталізації банків учасники засідання вбачають необхідність суттєвого зменшення частки простроченої заборгованості за кредитами, яка на 01.02.2016 р. за офіційними даними НБУ становила вже 22,8%; вирішення проблем власності у банківській системі; посилення захисної функції банківського капіталу; вдосконалення корпоративного управління в банках, особливо державних, а також підвищення рівня захисту прав кредиторів та інвесторів.

Підсумовуючи засідання, голова Клубу банкірів Л.Мостова висловила подяку доповідачам та учасникам, у тому числі В.Гейцю, фахівцям відділу грошово-кредитних відносин Інституту, за конструктивний діалог у вирішенні проблемних питань розвитку банківського сектора України.

Шаповал Ю.І.,

*молодший науковий співробітник
Інституту економіки та прогнозування НАН України*